

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych vyjádřil svou vděčnost všem přátelům, kteří mi tuto knihu umožnili napsat. Profesor C. G. F. Simkin mi pomohl s první verzí, a také mi umožnil, abych si během naší vzájemné čtyřleté diskuse mnohé problémy vyjasnil. Dr. Margaret Dalzielová mi pomáhala při přípravě různých pracovních verzí i definitivní podoby rukopisu. Její neúnavnou pomoc nelze docenit. Velkým povzbuzením pro mne byl zájem dr. J. Larsena o problém historicismu. Rukopis si přečetl profesor T. T. Ewer a mnoha připomínkami přispěl k vylepšení této práce.

Jsem hluboce zavázán profesoru F. A. von Hayekovi. Bez jeho zájmu a podpory by tato kniha nikdy nevyšla. Redakce se ujal profesor E. Gombrich; k tomuto břemeni ještě přistoupily potíže s korespondencí mezi Anglií a Novým Zélandem. Pomohl mi natolik, že jen stěží mohu vyjádřit, jak mnoho jsem mu vděčen.

Christchurch, New Zealand, duben 1944

Při přípravě tohoto revidovaného vydání mi velmi pomohly podrobné kritické poznámky k vydání prvnímu, které mi laskavě zapůjčili profesor Jacob Viner a J. D. Mabbott.

London, srpen 1951

Toto třetí vydání bylo doplněno o věcný rejstřík a o rejstřík Platónových citátů, které připravil dr. J. Agassi. Upozornil mě též na mnohé chyby, které jsem pak opravil. Za jeho pomoc jsem mu velice vděčen. Na šesti místech jsem se pokusil vylepšit a opravit citáty z Platóna a odkazy na jeho texty podle inspirující a nanejvýš vítané kritiky amerického vydání této knihy od Richarda Robinsona (*The Philosophical Review*, sv. 60).

Stanford, California, květen 1957

Za většinu vylepšení ve čtvrtém vydání vděčím dr. Williamu W. Bartleyovi a Bryanu Mageeovi.

Penn, Buckinghamshire, květen 1961

Páté vydání obsahuje některé nové historické materiály (zvláště na str. 304 nn. I. svazku a v *Dodatecích*). Ke každému svazku jsem připojil po jednom stručném Dodatku. Další materiály lze nalézt v mé práci *Conjectures and Refutations*, zvláště v jejím druhém vydání (1965). Na mnohé chyby poukázal a opravil je David Miller.

Penn, Buckinghamshire, červenec 1965

K.R.P.

OTEVŘENÁ SPOLEČNOST A JEJÍ NEPRÁTELE¹

ÚVOD

Nechci skrývat skutečnost, že mohu pohlížet pouze s odporem... na nadutou pompéznost všech těch moudrostí naplněných knih, jaké jsou dnes v módě. Neboť mně úplně vyhovuje, že... přijaté metody musí donekonečna zvyšovat počet těch pošetilostí a chyb, a že dokonce i úplné zničení všech těch fantastických úspěchů by nemohlo být tak škodlivé jako tato fiktivní věda a její prokletá plodnost.

Kant²

Tato kniha pojednává o problémech, které nemusí být z přehledu kapital patrné.

Nastiňuje některé obtíže, před nimiž stojí naše civilizace – civilizace, která může být popsána směřováním k lidskosti a rozumovosti, rovnosti a svobodě, civilizace, která je dosud takřkajíc ve svém dětství, a která se dále rozvíjí i navzdory skutečnosti, že byla tolika intelektuálními vůdci lidstva mnohokrát zrazena. Pokouší se ukázat, že se tato civilizace ještě plně nevzpamatovala z otřesu svého zrodu – z přechodu od kmenové či „uzavřené společnosti“, jež se podřizovala magickým silám, k „otevřené společnosti“, která uvolňuje kritické schopnosti člověka. Pokouší se ukázat, že otřes tohoto přechodu je jedním z faktorů, které umožnily vznik oněch reakčních hnutí, která usilovala a dosud usilují o svržení civilizace a o návrat do kmenové společnosti. To, čemu dnes říkáme totalitarismus, přináležejí podle této knihy k tradici, která je stejně stará – anebo stejně mladá – jako sama naše civilizace.

Snaží se tak přispět k našemu pochopení totalitarismu a důležitosti věčného boje proti němu.

Dále se snaží vyzkoušet aplikaci kritické a racionální vědecké metody na problémy otevřené společnosti. Analyzuje principy demokratické společenské obnovy, principy toho, co mohu snad označit jako „postupné sociální inženýrství“ oproti „utopickému sociálnímu inženýrství“ (jak vysvětlují v kap. 9). A pokouší se odstranit některé z překážek, které brání racionálnímu přístupu k problémům společenské obnovy. Činí tak kritikou těch sociálních filosofii, jež jsou příčinou rozšířené předpojatosti proti možnostem demokratické reformy. Nejmocnější z těchto filosofii je ta, kterou jsem nazval historicismem. Vznik a vliv

některých důležitých podob historicismu je jedním z hlavních témat této práce, kterou bychom také mohli označit za sbírku poznámek na okraj vývoje určitých historicistických filosofí. Několik poznámek o vzniku této knihy ukáže, co je pojmem „historicismus“ míněno a jak se tento pojem váže k jiným zmíněným otázkám.

Ačkoliv se zajímám především o metodologii fyziky (a v důsledku toho o určité technické problémy, které jsou značně vzdálené těm, o nichž pojednává tato kniha), zajímá mne také – již po mnoho let – poněkud neuspokojivý stav některých sociálních věd a zvláště sociální filosofie. Tím samozřejmě vyvstává problém jejich metod. Můj zájem o tento problém byl značně povzbuzen vznikem totalitarismu a tím, že jej různé sociální vědy a filosofie nedokázaly smysluplně vysvětlit.

V této souvislosti se mi jevil zvláště naléhavý jeden problém.

Příliš často slyšíme tvrzení, že ta či ona forma totalitarismu je nevyhnutelná. Mnozí z těch, kteří by vzhledem ke své inteligenci a vzdělání měli být za svá slova odpovědni, vyhlásují, že totalitarismu nelze uniknout. Ptají se nás, zda jsme opravdu natolik prostoduší, abychom věřili, že demokracie může být trvalá, a zda nechápeme, že je pouze jednou z mnoha forem vlády, které se v dějinách objevují a zase mizí. Tvrdí, že aby demokracie mohla s totalitarismem bojovat, musí napodobit jeho metody a tak se sama stát totalitní. Anebo tvrdí, že náš výrobní systém nemůže dále fungovat, aniž by přejal metody kolektivistického plánování, a z nevyhnutelnosti kolektivistického hospodářského systému vyvozují, že je nevyhnutelné i převzetí totalitních forem života ve společnosti.

Tyto argumenty mohou znít dostatečně věrohodně. Avšak věrohodnost není v těchto záležitostech spolehlivým vodítkem. Neměli bychom však začínat polemiku s těmito svůdnými argumenty dříve, než se zamyslíme nad následující metodologickou otázkou: Je v silách jakékoli sociální vědy činit tak dalekosáhlá historická proroctví? Můžeme očekávat, že se nám dostane více než neodpovědné chlácholivé odpovědi, položíme-li otázku, co pro lidstvo skrývá budoucnost?

Je to otázka metody sociálních věd, která je zjevně základnější než jakákoli kritika jakéhokoli konkrétního argumentu ve prospěch nějakého historického proroctví.

Pečlivé zkoumání této otázky mě přesvědčilo, že tato dalekosáhlá historická proroctví jsou zcela mimo rámec vědecké metody. Budoucnost závisí na nás samých, a my nezávisíme na žádné historické nutnosti. Existují však vlivné sociální filosofie, které jsou opačného názoru. Tvrdí, že se každý snaží použít svého mozku k předpovídání nadcházejících událostí, což je zajiště legitimní u stratéga, snažícího se předvídat výsledky bitvy. Dále tyto filosofie tvrdí, že hranice mezi touto předpovědí a dalekosáhlejším historickým proroctvím jsou pohyblivé. Prohlašují, že obecným úkolem vědy je předvídat, či spíše upřesňovat naše každodenní předpovědi a postavit je na jistější základ, a že úkolem

sociálních věd je především poskytovat nám dlouhodobé historické předpovědi. Jsou také přesvědčeni, že objevili zákony dějin, které jim umožňují předvídat průběh historických událostí. Tyto různé sociální filosofie, které podobné nároky vznášejí, jsem souhrnně pojmenoval historicismem. Na jiném místě, v práci *Bída historicismu*, jsem se pokusil proti těmto nárokům argumentovat a ukázat, že jsou přes svoji věrohodnost založeny na hlubokém nepochopení vědecké metody a zvláště na přehlížení rozdílu mezi vědeckou předpovědí a historickým proroctvím. Když jsem se zabýval systematickou analýzou a kritikou nároků historicismu, pokusil jsem se zároveň shromáždit materiál, který by ilustroval jeho vývoj. Poznámky, které jsem k tomuto účelu shromáždil, se staly základem této knihy.

Systematické analýze historicismu jde o jakousi vědeckost. Této knize nikoli. Mnohé názory, které v ní vyjadřuji, jsou osobního rázu. Vědecké metodě tato práce vděčí do značné míry za to, že si uvědomuje své meze: tato práce nenabízí důkazy tam, kde nelze dokázat nic, ani nepředstírá vědeckost tam, kde může poskytnout pouze osobní názor. Nesnaží se přidat další k řadě svazků plných moudrosti, přidat něco k dnes módní metafyzice dějin a osudu. Spíše se snaží ukázat, že tato prorocká moudrost je škodlivá, že metafyzika dějin brání uplatnění postupných metod vědy na problémy reformy společnosti. A chce také ukázat, že se můžeme stát strůjci vlastního osudu, jestliže se zbavíme prorocké pózy.

Při studiu vývoje historicismu jsem zjistil, že nebezpečný návyk historického prorokování, který je tak rozšířený mezi našimi intelektuálními vůdci, má různé funkce. Vždy je lichotivé patřit ke skupince zasvěcenců a mít neobyčejnou moc předvídat průběh dějin. Navíc existuje tradice, že intelektuální vůdcové jsou takovou mocí nadáni. Ztráta této moci by mohla vést ke ztrátě jejich výsadního postavení. Na druhé straně je velmi malé nebezpečí, že by byli odhaleni jako šarlatáni, protože mohou vždy poukázat na to, že je zajiště přípustné vytvářet předpovědi, které nejsou všezahrnující, a že hranice mezi nimi a augurskými věštbami nejsou pevné.

Někdy však existují další a snad i hlubší motivy historicistických názorů. Ti, kteří prorokují příchod milénia, tak mohou vyjadřovat hlubokou nespokojenost; a jejich sny mohou opravdu poskytnout naději a povzbuzení těm, kteří se bez nich stěží obejdou. Musíme si však také uvědomit, že jejich vliv nás asi bude odvádět od konfrontace s každodenními problémy života ve společnosti. A ti méně významní proroci, kteří ohlašují určité události, jako je pád do totalitarismu (či snad do „manažerství“), mohou těmto událostem napomáhat, ať se jim to líbí nebo ne. Jejich tvrzení, podle něhož demokracie nebude trvat věčně, je stejně málo pravdivé a věčné jako tvrzení, že lidský rozum nebude trvat věčně, neboť pouze demokracie poskytuje institucionální rámec, který umožňuje nenásilnou reformu, a tedy užití rozumu v politice. Avšak jejich verze bere odvahu těm, kteří

s totalitarismem bojují; jejich motivem je podpořit vzpouru proti civilizaci. Další motiv asi objevíme ve chvíli, kdy si uvědomíme, že historicko-cistická metafyzika člověka zbavuje břemene odpovědnosti. Víme-li, že se něco stane, ať uděláme cokoli, možná v nás vznikne pocit, že proti tomu nemusíme bojovat. Konkrétněji, možná se vzdáte pokusů o boj proti tomu, co by většina lidí shodně označila za společenské zlo; jako například pokusu o boj proti válce nebo – abychom uvedli méně významný, nicméně důležitý příklad – proti tyranii nějakého úředníka.

Nechci tvrdit, že historicismus musí vždy vést k takovýmto důsledkům. Existují historisté – zvláště marxisté – kteří z člověka nechtějí sejmout břímě jeho odpovědnosti. Na druhé straně existují některé sociální filosofie, ať již historicko-cistické či nikoli, které hlásají neplodnost rozumu v životě ve společnosti, a které svým antiracionalismem propagují postoj: „Následuj vůdce, velkého státníka, nebo se staň vůdcem sám“, který pro většinu lidí musí znamenat trpné podřízení se osobním či neosobním silám ovládajícím společnost.

Na tomto místě bude zajímavé sledovat, jak někteří z těch, kteří odsuzují rozum, a dokonce mu přičítají dnešní společenské zlo, tak na jedné straně činí proto, že si uvědomují, že historické proroctví přesahuje síly rozumu, a na straně druhé proto, že si neumějí představit sociální vědu či rozum s jinou společenskou funkcí než s funkcí prorockou. Jinými slovy, jedná se o zklamané historisty, kteří si sice uvědomují bídu historicismu, avšak nevědomky si podrželi základní historicko-cistický předpoklad – učení, že sociální vědy, mají-li být vůbec k něčemu, musí být prorocké. Je zřejmé, že díky tomuto postoji odmítají aplikaci vědy či rozumu na problémy života ve společnosti a nakonec přijímají doktrínu moci, doktrínu nadvlády a podřízení.

Proč všechny tyto sociální filosofie podporují vzpouru proti civilizaci? A v čem spočívá tajemství jejich popularity? Proč přitahují a svádějí tolik intelektuálů? Podle mého názoru je příčinou to, že vyjadřují hlubokou nespokojenost se světem, který neodpovídá a nemůže odpovídat našim mravním ideálům a našim snům o dokonalosti. Tendence historicismu (a příbuzných názorů) podporovat vzpouru proti civilizaci může být způsobena tím, že sám historicismus je do značné míry reakcí na tlak naší civilizace a na její požadavek osobní odpovědnosti.

Uvedené náznaky jsou poněkud neurčité, avšak na úvod musí stačit. Později je doložím historickým materiálem, zvláště v kapitole „Otevřená společnost a její nepřítelé“. Byl jsem v pokušení tuto kapitolu zařadit na začátek knihy; díky své aktuálnosti by určitě byla přitažlivá. Dospěl jsem však k názoru, že nelze docenit plnou váhu této historické interpretace, nebude-li jí v knize předcházet další materiál. Zdá se, že nejprve musíme být znepokojeni podobností platónské teorie spravedlnosti a teorie a praxe moderního totalitarismu, abychom poznali, jak naléhavě potřebujeme tyto záležitosti vyložit.

OTEVŘENÁ SPOLEČNOST A JEJÍ NEPŘÍTELÉ

SVAZEK I

UHRANUTÍ PLATÓNEM

Ve prospěch otevřené společnosti (kolem r. 430 př. Kr.):

Ačkoliv jen nemnozí mohou tvořit politiku, jsme všichni schopni ji posuzovat.

Athéňan Periklés^a

Proti otevřené společnosti (asi o 80 let později):

Nejdůležitější jest, aby nikdo nikdy nebyl nepodroben nadvládě, ani muž ani žena, a aby ničí duše nebyla trvale zvyklá, ani vážném jednání ani při hrách, aby člověk něco dělal samostatně sám o sobě, nýbrž aby i ve válce i v míru ustavičně hleděl na nadřízeného, poslouchal ho a tak žil, dává se od něho i v nejmenších podrobnostech řídit, jako je na příklad státi, kdykoli se to přikazuje, jíti, cvičit, míti se, jíst... jedním slovem je třeba zvykáním naučit duši, aby nepomýšlela, ba aby vůbec nebyla schopna dělat něco odloučeně od ostatních...

Athéňan Platón

^a K Perikleově mottu viz pozn. 31, kap. 10 a text. O Platónově mottu je do jisté míry podrobně pojednáno v pozn. 33 a 34, kap. 6 a v textu.